

ترجمه عنوان

(ادبیات داستانی و نمایشی و فیلم)

مریم سعیدی

مقدمه

ترجمه عنوان یکی از مهمترین و چالش برانگیزترین بخش‌های ترجمه یک کتاب است که گاه مانعی بر سر راه ترجمه کتاب می‌شود. ملادن یوانویچ (۴۳: ۱۹۹۴) می‌گوید که عنوان یک اثر هنری (داستان کوتاه، شعر، فیلم، نمایشنامه و غیره) از مهمترین کلمات، عبارات و یا حتی جملات آن اثر به شمار می‌رود. بنابراین مترجم اثر باید توجه خاصی به عنوان اثر هنری (خواه یک کلمه یا عبارت باشد و خواه یک جمله) داشته باشد.

اهمیت عنوان از نقش آن برمی‌خیزد. نقش عنوان هم به نوبه خود به اهمیت نقش عنوان در انتقال - در درجه اول انتقال زبانی و درجه دوم انتقال هنری - متن بستگی دارد. نقش عنوان تسهیل انتقال معنا و رفع ابهام متن است. (یوانویچ ۲۲: ۱۹۹۴)

اعتقاد کلی بر این است که ابهام زبانی در تمام سطوح زبان از سطح کلمه گرفته تا سطوح گفتمان و متن هم وجود دارد. یکی از راههای رفع ابهام در نوشتار، استفاده از عنوان است. یوانویچ بر این اعتقاد است که عنوان ذهن خواننده را آماده می‌سازد و وی را مستقیم به سمت موضوع و حوزه ارتباطی درست رهنمون می‌کند. بنابراین پردازش اطلاعات را سریعتر و راحت‌تر می‌سازد و در نتیجه درک بهتری از اطلاعات زبانی به خواننده می‌دهد.

بنا به نظر یوانویچ (۲۱۵: ۱۹۹۴) فرآیند ترجمه عنوان با فرآیند ترجمه سایر قسمتهای کتاب تفاوت چندانی ندارد. اما اگر نه در همه مراحل لافال، اما در برخی مراحل تفاوتی دیده می‌شود: به طور مثال، در مرحله‌ای از فرآیند ترجمه که مترجم به "دنبال معنای عنوان" است.

بنوم کولکا (۳۰۴: ۱۹۸۶) می‌گوید که متون با توجه به موضوع متمایز می‌شوند (به طور مثال متون ریاضی، تاریخی و غیره). اگر خواننده بتواند طرح کلی و مربوطی را بر متن اعمال کند، آن زمان می‌تواند ادعا کند که متن یک گفتمان منسجم است. از نظر فیلمور (۱۹۸۱) به نقل از یوانویچ این فرآیند منجر به تصویرسازی متن در ذهن خواننده می‌شود. البته "تصویرسازی" (envisonement) با توجه به فرد خوانندگان و بینندگان تغییر می‌کند. به این صورت که "شاه-

نیر" از نظر یک خواننده انگلیسی و یک خواننده فرانسوی که به دو زبان آشناست و می‌تواند متن اصلی را بخواند و متوجه شود به یک شکل نخواهد بود. تفاوت اصلی زمانی آشکار می‌شود که خواننده فرانسوی زبان متن اصلی "شاه‌نیر" را بخواند. (۱۹۸۶: ۳۰۴)

بلوم کولکا (۱۹۸۶: ۳۰۴) در این خصوص دو نوع تغییر لازم را در فرآیند ترجمه معرفی می‌کند:

تغییرات خواننده - محور: این تغییرات در شرایطی به وجود می‌آید که خواننده‌ای از یک فرهنگ متفاوت متن اصلی را بخواند.

تغییرات متن - محور: این تغییرات در نتیجه خود فرآیند ترجمه رخ می‌دهد. در هر صورت، چنین تغییراتی بر معنای بالقوه متن تاثیر می‌گذارد.

دو گونه عنوان از دیدگاه یوانویچ:

عناوین آثار ادبی (نثر، شعر، نمایشنامه و فیلم) به دو دسته تقسیم می‌شود:

۱- دسته اول شامل عناوینی می‌شوند که این امکان را به خواننده (و یا بیننده) می‌دهند که نظر و عقیده مشخص خود را حتی قبل از خواندن یا دیدن اثر بدست آورند. این عناوین کلمات، عبارات و حتی جملاتی هستند که بار معنایی بالقوه و غنی در خود دارند؛ کلمه یا عباراتی هستند که بر اساس آموزش، تاریخ، سنت و فرهنگ، ارتباطهای معنایی مشخص و مسلمی را در ذهن خواننده به وجود می‌آورند. نقش این عناوین آماده کردن ذهن خواننده یا بیننده از لحاظ روانی برای دنبال کردن اثر است. به طور مثال، رمان مشهور "غرور و پیش داوری" در ذهن خواننده ارتباط و پیش‌فرض‌های ممکن را در مورد محتوای رمان به وجود می‌آورد.

۲- مقوله دوم شامل آن دسته از عناوین می‌شود که در ذهن خواننده هیچ ارتباطی به وجود نمی‌آورند. در اینجا عنوان یک کلمه ناشناخته، مثل عنوان فیلم "راشامون" آکیرا کوروساوا یا کتاب "اتوییا"ی سرتوماس مور است. برای ترجمه این عناوین مثل عنوان فیلم مشهور "راشامون" کوروساوا، مترجم باید برخی عناصر مهم را در نظر بگیرد. زیرا "زمینه فرهنگی" در انتخاب عنوان دخالت داشته است. البته باید خاطر نشان ساخت که فقط بیننده غیرژاپنی نیست که درک معنای عنوان این فیلم مشکل دارد. جمعی از تحصیلکردگان ژاپنی در مورد معنای این عنوان گفتمند که Rasha یعنی دروازه و Mon اسم است؛ بنابراین، راشامون یعنی "دروازه مون". آنها گفتند که چیزی بیش از این نمی‌دانند.

ایجاد ارتباط معنایی، درک معنای ضمنی و یا عینی که نویسنده یا فیلم‌ساز در انتخاب عنوان دخیل دانسته، به برخی از عوامل از جمله عوامل زیر بستگی دارد:

۱- رابطه بین عنوان و متن یا فیلم

۲- تفاوت بین زمینه آموزشی، سنت و فرهنگ نویسنده یا فیلم‌ساز

۳- میزان فهم و درک اثر هنری

در قسمت زیر به بررسی ترجمه یازده عنوان انتخاب شده از میان عناوینی که اشتباه ترجمه شده‌اند پرداخته می‌شود. لازم به ذکر است که برخی از این عناوین بیش از یک بار ترجمه شده‌اند که در این صورت درستی و نادرستی ترجمه‌های ارائه شده با توجه به روش‌های ترجمه عنوان ذکر شده در قسمت مقدمه بررسی می‌شود.

Paradise Lost

ترجمه عنوان کتاب به فارسی: بهشت گمشده. این عنوان را آقای شجاع‌الدین شفا به "بهشت گمشده" ترجمه کرده است. نکته‌ای که در این ترجمه نادیده گرفته شده است این است که کلمه Lost در عنوان انگلیسی نقش صفت را برای کلمه Paradise ندارد؛ و این در حالی است که در ترجمه فارسی نقش صفت را بازی می‌کند. از طرف دیگر، با در نظر گرفتن محتوای کتاب، موضوع داستان در مورد گم شدن بهشت نیست، بلکه در مورد بهشتی است که از دست رفته است؛ از دست انسانی که در تلاش است برای رسیدن به آن چه که از دست داده است. انسانی که در بهشت مسکن داشت و با خوردن میوه ممنوعه از بهشت هبوط کرد و تاکنون در جستجوی بازگشتن به آن مکان آسمانی است.

A Farwell to Arms

ترجمه عنوان کتاب به فارسی: وداع با اسلحه. در کلمه Arms. ابهام وجود دارد که در آن یک کلمه دو معنا را القا می‌کند. در متن مبدأ، این کلمه به "اسلحه" ترجمه شده است و معنای دیگر آن که "آغوش" است در نظر گرفته نشده است. نیومارک در خصوص کلمات و عناوین ابهام‌دار، پیشنهاد می‌کند که بهتر است مفهوم و معنای اولیه و مربوط‌تر را ترجمه کرد و معنای ثانویه را در پانویس قرار داد. از لحاظ دیگر، از آنجا که موضوع داستان حول دو موضوع "عشق" و "جنگ" با هم است، و قسمت مهم داستان در مورد "عشق" است، پس بهتر است که عنوان را یا به "وداع با آغوش معشوق" ترجمه کرد و یا آن را در پانویس قرار داد تا برای خواننده رفع ابهام شود.

Heart of Darkness

ترجمه عنوان کتاب به فارسی: ۱- دل تاریکی. ۲- قلب تاریکی. ۳- اعماق تاریکی
 اولین عنوان - دل تاریکی - به بهترین نحو ترجمه شده است. کلمه Heart به "دل" ترجمه شده
 و در خود معنای ضمنی عمق چیزی را نیز دارد. در زبان فارسی کلمه "دل" برای اشاره به عمق یک
 چیز به کار می‌رود و مثلاً دل کوه، دل جنگل، که عنوان متن اصلی به بهترین حالت ممکن در فارسی
 به دل تاریکی ترجمه شده است. عنوان دوم - قلب تاریکی - ترجمه اللفظی عنوان انگلیسی است و
 مترجم با انتخاب کلمه "قلب" نتوانسته است معنای ضمنی و ارزش زیباشناختی موجود در کلمه
 Heart را برساند. در عنوان سوم هم که به "اعماق تاریکی" ترجمه شده است مترجم معنای ضمنی
 "عمق" که در کلمه Heart وجود دارد را ترجمه کرده است اما از تاثیر زیباشناختی آن با انتخاب
 کلمه "اعماق" کاسته است. در ترجمه اول مترجم با گنجاندن مفهوم "اعماق" و انتخاب زیبای کلمه
 "دل" هر دو مفهوم را ترجمه کرده است.

Of Mice and Men

ترجمه عنوان کتاب به فارسی: ۱- درباره موش‌ها و آدم‌ها. ۲- موشها و آدم‌ها
 نیومارک معتقد است که عناوینی که با حرف اضافه شروع می‌شوند بهتر است خلاصه شوند و
 نکته اصلی آنها در ترجمه رسانده شود (۵۶: ۱۹۸۸). بنابراین عنوان موش‌ها و آدم‌ها صحیح‌تر است.

The Moon and Six Pence

ترجمه عنوان کتاب به فارسی: ۱- ماه شش و پشیز. ۲- ماه و شش پنی
 علی صلح‌جو (۲۰۰۲) معتقد است که در ترجمه بسیاری از چیزها ناگفته می‌ماند. این ناگفته‌ها
 مترجم را مجبور می‌کند که تغییراتی را در ترجمه اعمال می‌کند. او معتقد است مهم‌ترین چیز
 تشخیص و رسیدن به نقطه مطلوب و صحیح واقع در پیوستار بین دو بی‌نهایت ترجمه است.
 تشخیص و تعیین این نقطه مترجم را وادار می‌دارد تا مثلاً "ماه و شش پنی" را به "ماه و شش پشیز"
 ترجمه کند اما "مرد چند میلیون دلاری" را به "مرد فلانی قدر دلاری" ترجمه نکند. در این راستا،
 ونوتی (۱۹۹۵) اظهار می‌دارد که این موقعیت‌ها مترجم را وادار می‌دارد تا در متن مبدا تغییراتی ایجاد
 کند. الزام این تغییرات در گفتمان متفاوت است؛ به این معنا که مترجم مخاطب خود را در طول
 ترجمه در نظر می‌گیرد. در این خصوص به نظر می‌رسد که ترجمه "ماه و شش پشیز" بهتر معنا و
 مفهوم عنوان اصلی را می‌رساند.

The Scarlet Letter

ترجمه عنوان کتاب به فارسی: ۱- داغ ننگ. ۲- حرف سرخ

ترجمه معنایی عنوان "داغ ننگ" محتوای داستان را به خوبی می‌رساند؛ در واقع، انتخاب معنای "داغ" برای کلمه Scarlet به نوعی هم رنگ سرخ تضمینی را در کلمه "داغ" نشان می‌دهد و تصویر آن را، آنچه که با نام "زنا" در داستان اتفاق افتاده است و با حرف و نشانه A، مشخص شده است با معنای ضمنی و با توجه محتوای داستان به "داغ ننگ" ترجمه شده است که به زیبایی مفهوم و معنای عنوان اصلی را انتقال داده است.

The Possessed

ترجمه عنوان کتاب به فارسی: ۱- جن زدگان. ۲- شوریده

کلمه شوریده در فارسی معنای مثبتی دارد در حالی که در متن مبدأ کلمه Possessed مفهوم و معنای منفی دارد. نکته دیگر اینکه کاربرد The در آغاز کلمه Possessed به گروهی از افراد با یک مشخصه مشابه اشاره دارد. کلمه شوریده کلمه‌ای مفرد است در حالی که جن‌زدگان هم جمع است و به گروهی از افراد اشاره دارد. بنابراین ترجمه جن‌زدگان معادل مناسب‌تری است زیرا هم منظور از کاربرد The و هم مفهوم منفی موجود در عنوان اصلی را نشان می‌دهد.

Siddhartha

ترجمه عنوان کتاب به فارسی: ۱- راهی به درون. ۲- سیدارتا

یوانویچ (۲۱۵: ۱۹۹۴) معتقد است که ترجمه این عنوان به مقوله دوم ترجمه برمی‌گردد که در آن عناوین هیچ نوع ارتباط منطقی را در ذهن خواننده به وجود نمی‌آورند، در این جا، عنوان کلمه‌ای ناشناخته است. در ترجمه این عناوین مترجم باید عوامل مهمی را در نظر بگیرد مثلاً زمینه فرهنگی موجود در انتخاب عنوان. در این صورت، می‌تواند عنوان را تحت‌اللفظی ترجمه کند و معنای ضمنی را در پانویس قرار داد یا عنوان را به طور ضمنی ترجمه کند و معنای تحت‌اللفظی آن را در پانویس قرار دهد. از این رو، ترجمه "راهی به درون" به محتوای داستان مربوطتر است.

Finnegan's Wake

کتاب Finnegan's Wake هنوز به فارسی ترجمه نشده است، اما هنگامی که از این کتاب در محافل ادبی، مجلات و کتابهای متفاوت نقد ادبی سخن به میان آمده است، با عناوین زیر از این کتاب نام برده شده است:

۱- احیای فین گان. ۲- بیداری فنیقی‌ها. ۳- شب زنده‌داری فینگانها

آقای بدیعی معتقدند که موضوع این داستان در مورد مراسم شب زنده‌داری قهرمان داستان است که ناگهان از خواب مرگ بیدار می‌شود. فین اسم قهرمان داستان است و معنای ضمنی "پایان" را دارد. Ligan هم به معنای Again اشاره به برخاستن او دارد. در خصوص ترجمه این عناوین، نیومارک پیشنهاد می‌کند که بهتر است معنای اوئیه را ترجمه کرد و معنای ضمنی و یا تلویحی کلمه را در پانویس قرار داد. روش دیگر این است که عنوان را در متن مقصد انتقال داد و معنای ضمنی احتمالی را در پانویس قرار داده شود. در این صورت، ترجمه "احیای فین گان" از موارد دیگر پسندیده‌تر به نظر می‌رسد.

Pride and Prejudice

ترجمه عنوان کتاب به فارسی: غرور و تعصب.

مضمون کل داستان نشان می‌دهد که یکی از شخصیت‌های داستان غرور زیادی دارد و در مورد سایر شخصیت‌های داستان پیش‌داوری می‌کند. محور کلی داستان در مورد پیش‌داوری‌هایی است که این شخصیت در مورد دیگران دارد. اما نظر دیگری که وجود دارد این است که آقای مهدی افشار عنوان شناخته شده و پذیرفته شده "غرور و تعصب" ترجمه خانم مصاحب را نپسندیدند. ایشان معتقدند که خانم آستن در انتخاب واژه‌های عنوان کتاب، کاری زیبایی شناختی کرده و با انتخاب دو حرف "P" در دو واژه عنوان کتاب کوشیده است آوایی زیبا به عنوان کتاب دهد که در ترجمه نخست این نکته مغفول مانده است. به همین ترتیب، عنوان "تکبر و تعصب" را برگزیده‌اند که با گزینش خانم آستن همخوانی دارد. (مترجم: شماره ۳۶). علی‌رغم توجه به عوامل زیباشناختی واژه‌های عنوان، حرفی که در این جا ناگفته می‌ماند و نادیده انگاشته می‌شود انتخاب واژه تعصب به جای Prejudice و عدم همخوانی آن با مضمون داستان است و خواننده ناآشنا با زبان انگلیسی پس از اتمام داستان، دچار سردرگمی می‌شود که چرا واژه تعصب انتخاب شده است. از این رو به نظر می‌رسد که عنوان غرور و پیش‌داوری با مضمون داستان و همچنین کلمه Prejudice مربوط‌تر باشد.

Oliver Twist

ترجمه عنوان کتاب به فارسی: الیور توئیست. عنوان این کتاب به بحث ترجمه‌اسامی خاص در ادبیات جدی برمی‌گردد. واژه Twist دارای معنای ضمنی می‌باشند. نیومارک برای این منظور روش ترجمه‌ای پیشنهاد می‌کند. در این مورد، ابتدا باید معنای مفهوم اسم خاص زبان مبدأ را به زبان مقصد ترجمه کرد و بعد دوباره آن را به صورت اسم خاص جدیدی به زبان مبدأ باز گرداند. واژه Twist به عنوان نام خانوادگی الیور نشان از تمام شخصیت و زندگی الیور دارد. مضمون داستان این طور

نشان می‌دهد که الیور پسری که دائماً در کارش گره و پیچ به وجود می‌آید. تمام مضمون داستان در عنوان کتاب خلاصه شده است. در این صورت بهتر است بنا به روش نیووارک عمل کرد و عنوان را به الیور پر در دسر ترجمه کرد. و یا عنوان را به صورت تحت‌اللفظی ترجمه کرد و عنوان دوم را که اشاره به معنای اسم خاص دارد در پانویس قرار داد.

نتیجه: عناوین آثار هنری (ادبی یا غیر ادبی) بسیار مهم هستند و در عین حال ترجمه آنها مشکل به نظر می‌رسد. عنوان کتاب حالت ایستا دارد و یک روایت تمام شده را توصیف می‌کند. پس در این صورت بنا به نظر نیومارک، بهتر است که ترجمه عنوان کتاب را زمانی انجام داد که کار ترجمه به پایان رسیده باشد و با توجه به نوع عنوان اثر ادبی آن را به روشی ترجمه کرد که تا حد امکان معنا و تاثیر عنوان متن اصلی را برای خواننده متن مقصد به بهترین نحو انتقال دهد.

منابع:

- صلح‌جو، ع. (۱۳۷۷). گفتمان و ترجمه. تهران: نشر مرکز
- ونوتی، ل. (۱۹۹۵). مصاحبه با ونوتی. مترجم، س ۵، ش ۲۰، زمستان ۱۳۷۴.
- سایت فرهنگی و اطلاع‌رسانی مرند و جنفا
- Blum-Kulka, Sh. (1986) 'Shifts of Cohesion and Coherence in Translation', in
- Jovanovic, M. (1994). "On title translating, Babel 36: 4, 213-222.
- Venuti, L. (2000). The Translation studies readers. London: Routledge.
- Newmark, P. (1988). Approaches to translation. London: Prentic Hall.